

○ Open brief aan Ivo van Hove

- Een alternatieve Staat van het theater -

Bij de opening van het theaterfestival TF-1 gaf Ivo van Hove zijn visie op de huidige stand van zaken in het theater en somde een reeks verbeterpunten op. Er volgde een aantal heftige reacties uit diverse hoeken van het theaterveld. Mirjam Koen, lid van de artistieke leiding van het Onafhankelijk Toneel, schreef een brief waarin zij haar eigen visie op een toekomstig theaterbestel helder uiteen zet.

Mirjam Koen

Rotterdam, 4 september 2006

Beste Ivo.

Hierbij een persoonlijke reactie op jouw De Staat van het Theater.

Ik had al lang de behoefte om mijn gedachten over wat er allemaal gaande is op te schrijven.

In jouw toespraak heb ik nu een goede aanleiding gevonden. Mijn commentaar en bezwaren die ik hieronder ontvouw zijn niet gebaseerd op een persoonlijke aversie tegen jou. Integendeel. Maar met wie men acht is het goed strijden.

Over de algemene versloffing

Ik weet niet of we in een tijd van algemene versloffing leven. Je kan ook stellen dat het een tijd is van korte lontjes en egocentrische kortzichtigheid. Een tijd waarin intellect, kunstenaarschap en idealisme verdacht zijn. Alsof we onze eigen Chinese culturele revolutie beleven. Zonder dode mussen weliswaar, maar wel met veel wantrouwen naar wat niet direct te begrijpen is en niet direct bevredigt.

Over vernieuwing en engagement

Vernieuwing en engagement zijn volgens jou elitemummies. Ik vind dat een waarachtig kunstenaar altijd geëngageerd is met de wereld waarin hij/zij leeft, en elk kunstwerk is een nieuwe vorm voor wat de kunstenaar bezig houdt. Het probleem is dat de mate van engagement en vernieuwing moeilijk meetbaar is, laat staan dat het een garantie is voor kwaliteit of belangwekkendheid. Ik ben het met je eens dat het een uitgeholde frase is geworden in de beoordeling van theatergezelschappen, net zoals internationalisering en gerichtheid op jongeren en allochtonen. Nu is functie het wachtwoord. Kunnen we het niet beter hebben over kwaliteit, gedrevenheid en zeggingskracht?

Over de opleidingen

Mijn ervaring is ook dat er te veel theateropleidingen zijn die tot doel hebben acteurs en theatermakers af te leveren. Onderzoeken wijzen uit dat steeds meer jongeren toneelspeler of popartiest willen worden. Dit heeft eerder te maken met opgefokte manifestatiedrift dan wezenlijke passie voor de kunst. Ik pleit voor theateropleidingen die worden beoordeeld op percentage van

afgestudeerden die een wezenlijke kwalitatieve bijdrage leveren aan het theaterklimaat. De acteurs met wie ik in de loop der jaren nauw heb samengewerkt, komen allemaal van Maastricht, Arnhem of Amsterdam. In de audities voor onze studio's kom ik in aanraking met afgestudeerden van andere opleidingen, maar bijna altijd is het niveau teleurstellend. Dat neemt niet weg dat ik ervan overtuigd ben dat er op alle opleidingen verrassingen te vinden zullen zijn, dus laten we niet al te rigide worden.

Over de versplintering van jong talent

'Weg met de eindeloze potjes waardoor iemand zonder al te veel talent tien tot vijftien jaar na de opleiding door kan gaan zonder één enkel doorslaggevend succes'. Heel flauw, maar dan kan ik net zo goed roepen: weg met die gigantische subsidiestromen naar megagezelschappen die altijd lijken te blijven voortbestaan en zich zonder al te veel problemen artistieke mislukkingen kunnen veroorloven. Met andere woorden: waar geïnvesteerd wordt in kunst, zullen er ook mislukkingen zijn. Ik weet niet of ooit bewezen is dat er na vijftien jaar nog subsidie wordt verleend aan iemand die nog nooit iets wezenlijks interessants heeft gepresteerd. Die potjes moeten niet worden opgeheven, hooguit moeten de eisen opgeschroefd. Ook jij stelt dat wie goed is alle kansen moet krijgen. En die kansen zijn te vinden bij werkplaatsen, productiehuizen en ad-hoc subsidies.

Ik ben het met je eens dat er op dit moment te veel versplintering is van jong talent. Veel jonge toneelspelers en makers hebben echter geen andere keus dan zich in kleinschalige initiatieven met leeftijdgenoten te richten op werkplaatsen en ad-hoc subsidies. Het is vrijwel onmogelijk om zich aan te sluiten bij de bestaande gezelschappen, omdat er gewoonweg te weinig financiële ruimte is. En dan heb ik het niet alleen over de grote gezelschappen, maar juist ook over de middelgrote gezelschappen met een eigen artistieke identiteit en vaak ook een eigen huis.

Over artistieke identiteit en een eigen groep

Het is een nogal arrogante en boude bewering dat er bij de groepen met een eigen artistieke identiteit de fut uit is. Ik ken veel groepen met een eigen artistieke identiteit die prachtige, spannende, onthutsende, ontroerende voorstellingen maken. Daarentegen zie ik voorstellingen van stadsgezelschappen en theatervoorzieningen die gewoonweg saai, mislukt en bloedeloos zijn, en waaruit geen artistieke noodzaak blijkt. Met andere woorden: het is een arbitraire uitspraak. Je kan onmogelijk alles zien. Wat mezelf betreft: de fut is er niet uit, integendeel. Je stelt dat 'elke groep met een beetje subsidievoedsel dat voor een deel moet besteden aan kantoor, een zakelijk leider, publiciteit en techniek.' En je noemt dat heilloos. Heilloos voor wie? Ik ervaar het als iets onmisbaars dat we een eigen theater hebben, een eigen zakelijk leider, en medewerkers voor productie, techniek, publiciteit, educatie, dramaturgie. De manier waarop en de mentaliteit waarmee we ons organiseren heeft zijn weerslag op het eindproduct.

Het is duidelijk dat jij voorstander bent van het 'Belgische model', net zoals Evert de Jager, Johan Simons en Jaap Jong. Gezien jouw functie en belang

kan het niet anders dan dat je voor zo'n model bent. Het lijkt me opwindend om een groot gezelschap te leiden met voldoende geld en middelen en daarnaast een aantal verwante theatermakers aan te trekken. En natuurlijk hoort daar een eigen theater bij. Eén nacht nadenken over zo'n optie en de plannen stromen binnen, ik zou het wel weten. Maar waar ik het volstrekt niet mee eens ben is dat jij als een van de belanghebbenden bezig bent om samen met geestverwanten een theatermodel te ontwikkelen waarbij jullie zelf het meeste profiteren en tegelijkertijd zoveel mogelijk concurrenten uitschakelen. Dat lijkt op regelrechte machtspolitiek en kartelvorming. In dit model is er zo te zien ruimte voor slechts zes door het rijk gesubsidieerde gezelschappen. Stel dat ieder van die zes gezelschappen een groep jonge spelers/makers aantrekt en daarnaast nog een paar regisseurs. Waar blijft de rest met ambities voor een eigen gezelschap? Of met plannen om een bestaand gezelschap verder te ontwikkelen? Die zijn in dit model aangewezen op de regio, en iedereen weet hoe ongewis dat is, zeker als de regio niet extra geld van het rijk krijgt voor het voeren van een eigen theaterbeleid.

Het is opvallend dat je in het begin van je betoog nogal cynisch de vloer aanveegt met het huidige theaterklimaat, en vervolgens heel wollig en sprookjesachtig voorspiegelt hoe fijn het zal zijn om onder de paraplu van zo'n groot gezelschap te werken. Maar willen al die toekomstige eigenzinnige getalenteerde kunstenaars wel onder die paraplu werken? Dan moet je op zijn minst smaak en mentaliteit delen van de leider van zo'n gezelschap. Gelukkig dat het door jou ten voorbeeld gestelde Wunderbaum Johan Simons tegenkwam, want Evert de Jager veegde de vloer met ze aan.

Over twee instituten

Het idee van twee instituten bestaat al vele jaren. Daarbij werd toen al geopperd dat wie een gezelschap wil oprichten of continueren, moet vertrekken uit Amsterdam om ergens in de provincie aan te kloppen. Niks mis mee als je dat werkelijk wilt, maar griezelig als je collega's dat voor je bedenken om vervolgens de meest machtige posten op te eisen. Dit grootheiddenken heeft me altijd gefascineerd en ik heb er vele stukken over gemaakt. Die gaan niet alleen over de vanzelfsprekendheid waarmee men de macht opeist maar eerder nog over diegenen die een ander die macht verlenen. In wezen zijn de stadsgezelschappen en voorzieningen al instituten. De artistieke leiding wisselt, maar het gezelschap blijft bestaan. Ik weet dat het formeel ontkend wordt, maar toch werkt het zo in de praktijk. Als de twee door jou beoogde instituten slechts om de tien à vijftien jaar worden beoordeeld op hun bestaansrecht, is hun financiële positie onaantastbaar en dan juist moet de artistieke invulling met regelmaat kritisch beoordeeld worden.

Over doorstroming

Misschien heb je gelijk dat er te weinig toonaangevende regisseurs zijn voor de grote zaal. Enerzijds hebben slechts weinigen de kans om ervaring op te doen in het werken voor de lijst, anderzijds is de programmering van veel theaters voorzichtig en eenzijdig.

Interessant is jouw opmerking dat er dringend aandacht nodig is voor doorstroming naar de bovenkant. Ik behoor tot de weinige regisseurs van

boven de vijftig die op continue basis kunnen werken. Een vrouw binnen deze categorie is helemaal een zeldzaamheid. En toch heb zelfs ik het idee dat ik moet doorstromen naar een positie die past bij mijn ervaring, talent en mogelijkheden. Ik kan en wil niet wachten tot er een plaatsje vrij is bij een van de grote stadsgezelschappen of theatervoorzieningen. De enige mogelijkheid is uitbreiding van de plek waar ik werk. Samen met mijn mede artistiek leiders heb ik zowel producties gemaakt met een intiem kleinschalig karakter als groot gemonteerde voorstellingen en opera's voor de lijst, waaronder het Muziektheater en festivals in het buitenland. Ik ben in staat om een ensemble te leiden en mensen te coachen. Binnen de huidige subsidiering met daaraan toegevoegd de krankzinnig overmatige regelgeving is het nauwelijks meer mogelijk om me verder te ontwikkelen; integendeel, ons gezelschap heeft het productiebudget drastisch moeten inkrimpen. In jouw model zou ons gezelschap een regiogebonden gezelschap zijn dat vierjaarlijks wordt gesubsidieerd. Wij hebben dan geen landelijk belang meer waarin de staat investeert. Niet omdat we artistiek niet interessant zouden zijn, maar omdat we niet in het model van het theaterlandschap passen. Ik vind dat een benauwend en rigide toekomstbeeld, alsof er een muur gemetseld wordt rondom een keurig aangeharkte tuin waarin slechts plaats is voor enkele gewassen.

Over de stadsschouwburgen

Jij wilt dat de stadsgezelschappen het beleid van de stadstheaters gaan bepalen. Dan zal de smaak van de leider van zo'n gezelschap zich niet alleen uitstrekken naar de 'satellieten' die aan het gezelschap verbonden zijn, maar ook naar de programmering van het belangrijkste theater. Het imperium breidt zich uit. Profilering door een zelfstandig opererende directeur van een stadstheater is niet meer mogelijk. De diversiteit zal nog meer verdwijnen. Ik begrijp heel goed dat je graag baas in eigen huis wilt zijn, maar de grote steden zouden zowel een avontuurlijk geprogrammeerd stadstheater moeten hebben als gezelschappen met een eigen huis. We weten allemaal dat een gedeelte van het publiek al jaren de weg kwijt is, en ervaring leert ons dat je publiek terug kunt winnen en uitbreiden door zowel te investeren in gezelschappen met een eigen huis als in schouwburgen met een uitgesproken eigen identiteit.

Over meer buitenlands theater

Je pleit voor het vertonen van meer buitenlands theater in Amsterdam. Ik raad de Amsterdammers aan eens een bezoek te brengen aan de Internationale Keuze van de Schouwburg te Rotterdam om inspiratie op te doen. En gelukkig heeft Het Holland Festival weer een ruimer programmeringsbudget. Het door jou genoemde Mickery is een goed voorbeeld van een particulier initiatief dat is ontstaan buiten alle gebaande paden. Een risicovol initiatief vanuit een artistieke noodzaak. En juist dat soort initiatieven zijn de dragers van een levende cultuur.

Voor zover mijn reactie op jouw toespraak.

Je begrijpt dat mij een ander model voor ogen staat, met minder bastions en meer ruimte voor wat ontstaat uit artistieke noodzaak. Om een nieuw

theaterklimaat te verkrijgen, zijn er ook vele andere oplossingen te bedenken. Hieronder wil ik er een paar noemen.

Oplossingen

voor zo min mogelijk versnippering, voor continuïteit en flexibiliteit in het produceren en voor een helder aanbod naar het publiek.

- 1) maak een reprisefonds dat zo ruim is dat alle theaterinitiatieven, waaronder ook werkplaatsproducties, er beroep op kunnen doen. Doordat interessante producties (langer) op tournee gaan, blijven meer spelers langer aan het werk en treedt er minder overproductie op. En het publiek krijgt te zien wat echt waardevol en interessant is.
- 2) productiehuizen nemen het initiatief tot groter bezette producties, waardoor er meer spelers aan het werk zijn binnen één productieapparaat.
- 3) hef de bepaling op dat wie structureel wordt gesubsidieerd in wezen geen beroep mag doen op incidentele extra subsidies. Op die manier wordt een artistieke ontwikkeling als iets statisch beschouwd. Deze extra subsidie wordt ruim van te voren wel of niet toegekend, zodat een gezelschap weet waar het aan toe is en er zijn planning op kan afstemmen.
- 4) gezelschappen die bewezen hebben jaren achtereen interessant en kwalitatief hoogwaardig theater te kunnen brengen, krijgen de mogelijkheid zich verder te ontwikkelen en uit te breiden. Zo ontstaat er een logische wisselwerking tussen jong talent en ervaring en kan er een nieuwe theatertaal ontstaan.
- 5) vereenvoudig de regelgeving
- 6) faciliteer de eigen-huis-gezelschappen zodanig dat ze optimaal kunnen functioneren. Juist die gezelschappen zijn in staat, zeker als ze daarbij ook een eigen ensemble hebben, om een vast publiek aan zich te binden. Daarbij zal de druk van het aanbod op de overige theaters verminderen.
- 7) hef de reisverplichting op, maar stimuleer dat gezelschappen spelen daar waar ze welkom zijn en waar het publiek goed wordt geïnformeerd.
- 8) investeer met behulp van een ruim programmerings- en productiebudget in theaters annex productiehuizen, die een hoogwaardig, gewetensvol, kwalitatief hoogwaardig en avontuurlijk beleid voeren. Zie deze plekken als magneten voor een hele streek.
- 9) richt een fonds op waarbij ook theatermakers die vast verbonden zijn aan een gezelschap beurzen kunnen krijgen voor onderzoek of studie en zich tijdelijk kunnen laten vervangen. Dit bevordert flexibiliteit.
- 10) bevorder ensemblevorming. Hoe meer ensembles er zijn, hoe minder ad hoc initiatieven. Met meer ensembles kunnen belangwekkende voorstellingen langer worden doorgespeeld.
- 11) zorg voor een zo levendig mogelijk cultureel aanbod in steden met een grote culturele aantrekkingskracht. Als er alleen een paar grote instituten bestaan die ongeacht de kwaliteit gegarandeerd subsidie ontvangen, ontstaat er een rigide klimaat. Een belangrijke stad heeft meerdere stadsgezelschappen nodig en daarnaast aandacht voor initiatieven die zonder planning van bovenaf ontstaan.

- 12) accepteer dat er theaters zijn die vinden dat hun publiek voornamelijk open staat voor amusement en herkenbaar repertoire en laat de subsidiënten zich richten op plekken waar het publiek hoger ingeschat wordt en goed wordt voorgelicht.
- 13) maak het aanvragen van ad hoc subsidie zo transparant mogelijk en houdt een groot pleidooi bij sociale zaken voor een op de theaterpraktijk toegesneden sociaal beleid.
- 14) snijdt de eigen inkomsten eis toe op de doelstellingen van een gezelschap. Denk daarbij aan educatieve activiteiten en het spelen voor het niet reguliere theaterpubliek op bijzondere locaties.
- 15) maak een risicofonds voor de gezamenlijke theaters waardoor voorstellingen die niet af zijn of niet gelukt, niet hoeven worden afgenomen (te beoordelen door een onafhankelijke commissie).
- 16) laat de staat zijn verantwoordelijkheid nemen en investeren in een theaterklimaat waarbij op diverse fronten initiatieven kunnen ontstaan, ook op regionaal gebied, die zodra ze van landelijk belang blijken en een continue kwaliteit vertonen, door de staat gesteund worden en zo een wezenlijke bijdrage kunnen leveren aan het culturele en intellectuele klimaat van ons land.

Mirjam Koen is regisseur en lid van de artistieke leiding van Onafhankelijk Toneel / Opera 0 T

mirjam@ot-rotterdam.nl